

діяльність Мохандаса Карамчанда Ганді - Махатми Ганді, який використовував принцип громадянської непокори, у результаті чого Індія набула політичної незалежності від Великої Британії, а потім розкололася за етнорелігійною ознакою на Індію і Пакистан.

Які ж можливі напрямки державної політики України? Держава, утручаючись у внутрішнє життя православних Церков, наполягає на їхньому об'єднанні і набутті автокефалії. З огляду на історичний досвід та нинішні реалії, така **стратегія видається хибною**. Реалізація її призведе до зростання напруженості у православному середовищі й ускладненню відносин не тільки між Церквами (Церквою) і державою, але і між Україною і Росією, також іншими зацікавленими країнами в різних сферах співробітництва, що в даний час, принаймні, недоцільно.

Держава наполягає на об'єднанні Церков, але у даний час не піднімає питання про набуття автокефалії. Одразу ж постають питання: об'єднання навколо якої української Церкви і під чиєю юрисдикцією? Москви, Константинополя?

З огляду на вищенаведене, вирішити проблему буде дуже складно. Слід мати на увазі, що сьогодні можна замовчувати питання про автокефалію, але воно неодмінно постане перед державою у перспективі і вирішення його залежатиме у певній мірі від зовнішніх чинників, геополітичної ситуації.

Держава віддає перевагу у внутрішній політиці, одній з Церков:

Українській Православній Церкві. У цьому випадку ймовірним видається розвиток співробітництва з Росією, але ускладниться ситуація як у православному середовищі України, так і внутрішньополітична.

Українській Православній Церкві Київського Патріархату або Українській Автокефальній Православній Церкві. У цьому випадку очікується ускладнення ситуації й у православному середовищі, і у внутрішньополітичній сфері. Крім того, погіршення відносин із Росією.

Держава не надає переваги жодній з Церков, забезпечує всім рівність перед законом, не утручається у внутрішнє життя Церков, не наполягає на об'єднанні Церков і набутті автокефалії, але при цьому сприяє забезпеченню вільного розвитку і повноцінного релігійного життя, залишаючи Церквам самим визначити своє майбутнє. Цей стратегічний напрямок у політиці бачиться **оптимальним**.

Головне - політика держави у даний час не повинна бути спрямованою на використання православ'я для досягнення тимчасових кон'юнктурних політичних вигод. А політикам і державним діячам у релігійній політиці щодо православ'я, насамперед, слід усе ж узяти до уваги те, що Церква має специфічну природу. Це одночасно і суспільна інституція, і містичне Тіло Христове. Не враховуючи цього можна допустити принципові помилки у визначенні стратегічного курсу в політиці і завдати значної шкоди державі і її вищому керівництву.

*Юрій Решетніков**

ЦЕРКОВНО-ДЕРЖАВНІ ВІДНОСИНИ: ПОГЛЯД ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ

Як відомо, процеси становлення та еволюції баптизму як у світовому масштабі, так й в Україні відбувались за умов церковно-державної опозиції та державно-правових утисків. Даний чинник обумовив серйозну увагу, що приділяють баптисти питанням церковно-державних відносин та свободи релігії. Свобода розглядається ними як одна з вищих фундаментальних цінностей людського буття. Баптисти розуміють свободу релігії як поняття, що має глибокі коріння в Писанні. Немає сенсу повторювати те, що саме баптисти були першими, хто почав захищати повну релігійну свободу.¹

* Проректор з навчальної та наукової роботи Київського християнського університету, к.філос.н.

¹ Див.: Історія релігії в Україні: у 10-ти т. // Редкол: А.Колодний (голова) та ін. – Т.5. (Протестантизм в Україні // За ред. П.Яроцького).– К.: Світ Знань, 2002. – С. 277.

Відомо також, що вітчизняні євангельські християни-баптисти завжди і за всіх умов відстоювали свободу совісті для всіх людей, незалежно від національності, раси та віросповідання. Вже у 1873 р., тобто на самому початку свого існування в Україні, місцеві баптисти у своєму проханні на ім'я Херсонського губернатора порушували важливе питання: “Невже у нашій батьківщині не можна вірувати у Євангелію та молитися Богу? Невже ми цим зробились шкідливими цивільному начальству або зробились шкідливими людьми для нашого Всемилистивого Государя?”.¹ Мова йшла про можливість поклонятися Богу так, як вважала правильним дана, а також будь-яка інша, релігійна група. Про це ж йдеться і в інших проханнях та клопотаннях, які євангельські християни-баптисти подавали до різних урядових інстанцій, відстоюючи своє право на вільну реалізацію своїх релігійних переконань.

З принципом свободи релігії тісно пов'язаний принцип розділення церкви і держави. Баптисти відштовхуються у даному питанні від богословського розуміння онтологічної окремішності церкви та держави: церква та держава належать до різних світів: церква – до небесного, вічного; держава до земного, тимчасового. Тому є лише один засіб їхнього благополучного існування: відокремлення церкви від держави. Традиційна баптистська точка зору щодо цих питань доволі повно висвітлюється в так званому Гамбурзькому сповіданні віри та в інших баптистських віровченнях.² Характерним для них є, з одного боку, декларування лояльності баптистів державній владі, як боговстановленому інституту, а з іншого, чітке визначення меж цієї вірнопідданості - настільки, наскільки вимоги державної влади не суперечать Божим повелінням. Таким чином, розподіляючи сфери церкви та держави, євангельські християни-баптисти не впадають у сектантство та обособлення. Разом з тим вони не допускають також втручання держави в сферу духовного життя.

Історія євангельських християн-баптистів свідчить про те, що ніякі покарання, якими погрозували їм внаслідок їхніх релігійних переконань, не могли змусити віруючих відмовитись від проведення молитовних зібрань та від поклоніння Богові так, як вони вважали то правильним. В даному випадку йдеться не про навмисне порушення віруючими державного порядку. Проблема полягала в тому, що сам цей порядок вступав у протиріччя з релігійним сумлінням, що й зумовлювало появу подібних “порушень”, за які віруючі відповідали перед законом.

З іншого боку, декларування євангельськими християнами-баптистами своєї лояльності владі (зазначимо, у минулому переважно вороже налаштованої до них) мало виразні практичні наслідки у їхній діяльності. Так, на з'їзді Союзу баптистів 1903 р. делегати, реально оцінюючи усю небезпеку, яка походила від соціал-демократичної пропаганди в євангельсько-баптистському середовищі, прийняли рішення про недопустимість розповсюдження антидержавних матеріалів серед громад, а винних у цьому належало негайно виключати з числа членів баптистських спільнот. Така позиція викликана тим, що представники євангельських християн-баптистів бачать своє покликання саме в проповіді Благої Вісті Ісуса Христа, а не в участі в політичній боротьбі, що однак, не перешкоджає кожному окремому віруючому мати будь-які свої особисті політичні погляди, сформовані внаслідок багатьох чинників.

У квітні 1917 р. П.В.Павлов і М.Д.Тимошенко виклали “Політичні вимоги баптистів”, які включали пункти про необхідність відділення церкви від держави, свободи зібрань, союзів, слова та друку; державної реєстрації шлюбів; рівноправності громадян, незалежно від їхнього ставлення до релігії; свободи богослужінь та проповіді для всіх релігій. У серпні того ж року один з провідних лідерів вітчизняного євангельського руху І.С.Проханов, виступаючи на Державній нараді в Москві, висловлював думку, що оздоровлення нації можливе лише за умови відокремлення церкви від держави та рівноправності перед законом всіх релігій. Зазначимо, що такі погляди євангельських християн-баптистів знайшли певну відповідь у Декреті РНК 1918 р. “Про відокремлення

¹ Алексій (єпископ). Матеріали для історії релігійного руху на юге Росії во второй половине XIX в. - Б/м, б/д. – С. 193.

² Історія релігії в Україні: у 10-ти т. – Т. 5. Протестантизм в Україні. К., 2002. – С. 278-279.

церкви від держави та школи від церкви”. На думку самих представників даної релігійної течії, „Декрет... задовольняв основні політичні та релігійні вимоги баптистів та євангельських християн”.¹ Це пояснює й доволі прихильне ставлення баптистів до Радянської влади в перші роки її існування, а також те, що протягом подальших десятиліть радянського періоду вони апелювали саме до тексту цього Декрету, водночас критикуючи інші нормативні акти щодо діяльності релігійних організацій.

Останнім часом, завдяки загальним демократичним процесам, що відбуваються в державі, спостерігається більш активне порівняно з минулим залучення євангельських християн-баптистів до суспільно-політичних процесів. Віруючі ЄХБ із задоволенням зустріли процеси демократизації суспільства, що дали можливість побудувати якісно нові державно-церковні стосунки порівняно з минулим. У зверненні відповідальних працівників церков ЄХБ України 1989 р. висловлювалося занепокоєння проблемами збереження природи, виникненням міжнаціональної напруженості та проявами екстремізму.² У 1998 р. делегати 23 з'їзду ВСОЄХБ у зверненні до Президента висловлювалися щодо неприпустимості розпалювання ворожнечі у міжконфесійних стосунках, необхідності сприяння з боку Верховної Ради рівноправності конфесій.³ Під час виборчої кампанії 2002 р. 83 баптисти були зареєстровані кандидатами у депутати всіх рівнів представницької влади, з них 4 - кандидатами до Верховної Ради України, 2 - до місцевих рад міста Києва, 3 - до місцевих рад Київської області.

Маючи досвід діяльності за умов синкретичної моделі державно-церковних відносин за часів Російської імперії та антагоністичної моделі у радянський період, вітчизняні баптисти сприймають сучасну свободу релігії в Україні, рівноправ'я релігійних організацій як вагомий здобуток української держави на шляху її демократичного розвитку, послідовно виступають за побудову державно-церковних відносин за симбіотичною моделлю або на засадах партнерства між державою та церквою. Баптисти позитивно оцінюють роль центральних державних органів у сприянні розвитку релігійної мережі України, розвитку діяльності релігійних організацій на засадах рівноправ'я між ними. Вони виступають за поглиблення співпраці з державними органами на засадах партнерства та відкритості, за постійний плідний діалог з усіх питань, що стосуються релігійної сфери життя суспільства, водночас рішуче виступаючи проти будь-яких спроб маніпулювання релігійними організаціями, проти рецидивів тоталітарного мислення, зверхнього та нещирого ставлення до церков та релігійних організацій. Як певний позитивний досвід співпраці державних органів та релігійних організацій можна розглядати й процес удосконалення правової бази державно-церковних відносин, в тому числі роботу над удосконаленням Закону України „Про свободу совісті та релігійні організації”. Баптисти також вітають й роботу над опрацюванням Концепції державно-церковних відносин.

Водночас вони насторожено сприймають бажання окремих церков отримати привілейований статус, побудувати державно-церковні відносини на основі дворівневої або синкретичної моделі. Така настороженість обумовлюється наявним історичним досвідом. Скажімо, хоча російське законодавство XIX ст. декларувало віротерпимість, панівною в імперії офіційно проголошувалась Православна церква. Послідовники усіх інших релігійних течій були лише терпимі, з тією обов'язковою умовою, щоб вони не порушували прав панівної церкви та й не зводили у свою віру православних.⁴ Панування Православної церкви було закріплене в законодавстві.⁵ Більше того, згідно з офіційною точкою зору, українець чи росіянин не могли бути кимось іншими за своїм

¹ История евангельских христиан-баптистов в СССР. – М.: ВСЕХБ, 1989. – С. 173.

² Заява відповідальних працівників церков євангельських християн-баптистів України // Християнське життя. - 1989. - № 3. - С. 1.

³ Звернення до Президента України // Євангельська нива. - 1998. - № 2. - С. 64.

⁴ Див.: Красножен М. Иноверцы на Руси. - Юрьев, 1900. - Т. 1: Положение неправославных христиан в России. - С. 68-69.

⁵ Свод законов Российской империи. – СПб., 1890. – Ч. 1. – Т. 1: Основные законы. – Ст. 40.

віросповіданням крім як православними.¹ Ця точка зору знаходила своє відображення й у російському законодавстві, яке забороняло відхід від православ'я. De jure так звані “розкольники і сектанти” не переслідувались за “погляди їх щодо віри”, заборонялось лише “публічне виявлення” ересі та розколу з боку їх послідовників, тобто публічні прояви сповідуемого ними релігійного вчення, зведення православних у розкол або ересь. Але заборона проповіді свого віровчення, якщо воно не порушує громадської безпеки, суперечить принципу віротерпимості й є насправді переслідуванням “за погляди щодо віри”. Також законодавство розділяло віровчення, які існували в імперії, на «терпимі» та «нетерпимі», подаючи вичерпний перелік кожної з цих груп. Сама належність до останніх переслідувалась за законом.

Зазначимо, що звертання з боку окремих так званих „традиційних” церков до державної влади щодо надання їм особливого статусу обумовлено бажанням мати більший вплив у суспільному житті. Насправді ж, навіть надання такого статусу автоматично не призводить до поступального розвитку даної церкви. Як це відзначається навіть православними дослідниками, офіційне православ'я в Російській імперії у XIX ст. переживало свою кризу.² Багатьма дослідниками у той період відзначається релігійний та моральний занепад, який не тільки панував серед простого народу, але мав свої корені у неналежній поведінці священників.³ Релігійні розпорядження та обряди виконувались формально, духовенство було далеке від моральної досконалості. Серед мас набули розповсюдження різного роду марновірства. Еволюціонує й ставлення рядових православних мирян з числа селянства до свого духовенства - на зміну відносинам поваги приходять почуття соціальної неприязні, недовіри, а в деяких випадках й відвертої ворожості.⁴ Хоча слід зазначити, що таке ставлення до священика загалом ще не переносилось на саму релігійну віру. Але саме цей факт дозволяє зрозуміти ставлення широких мас до церкви, їхній перехід до богоборства під час революції, громадянської війни та в подальший період.

Також мова йде про те, що саме «традиційні» церкви протягом століть сприяли підвищенню моральності українського народу, виховували в ньому високоморальні якості. На жаль, подібні заяви позбавлені якогось серйозного історичного обґрунтування. Слід зазначити, що навіть деякі православні дослідники вбачають одну з причин виникнення в Україні у XIX ст. євангельського руху як раз у тому занепаді, який вразив тоді Православну церкву і тогочасне українське суспільство. Знаменно, що на відміну від цього деякі з них високо оцінювали моральний потенціал євангельського руху, розглядаючи його як «значний крок уперед порівняно з майже несвідомою та захарашеною масою марновірств вірою... селянства»,⁵ та відзначаючи надзвичайне працелюбство, високі ділові якості, бездоганну чесність євангельських віруючих, відсутність в їхньому середовищі розпусти, пияцтва, крадіжок, злослів'я.⁶ Тому навряд чи варто серйозно очікувати автоматичного підвищення моральності українського суспільства, якщо представники «традиційних» церков будуть мати якісь пільги, в тому числі щодо роботи у загальноосвітніх школах. Це не врятувало Російську імперію від революції, братовбивчої війни та войовничого безвірництва. Знаменно, що з останнім погоджується й єпископ Полтавський і Кременчуцький Филип, який, виступаючи на міжнародній конференції „Освіта та сім'я у посткомуністичних суспільствах”, зазначив: „Ми звикли ідеалізувати старовину, ідеалізувати “Русь православну” і дореволюційне духовне виховання. Між тим саме дореволюційна школа виховала богоборців – “героїв”

¹ Красножен М. Иноверцы на Руси.- Юрьев, 1900. - Т. 1: Положение неправославных христиан в России. - С. 68-69.

² Маргаритов С. История русских мистических и рационалистических сект. - Симферополь, 1910. - С. 12.

³ Див.: Рождественский А. Южнорусский штундизм. - СПб., 1889. - С. 32-33.

⁴ П.Л-в. Материалы для истории возникновения и распространения штунды на юге России // Киевская Старина. - 1884. - № 11. - С. 506.

⁵ Історія євангельсько-баптистського руху в Україні: Перші результати дослідницького проекту / Косуха П.І., Головащенко С.І., Диханов В. та інші. - Одеса, 1996. - С. 26

⁶ Рождественский А. Южнорусский штундизм. - СПб., 1889. - С. 269-271.

1917 і подальших років”.¹

Певним чином, ідея двохрівневої моделі державно-церковних відносин нагадує ситуацію у Російській імперії, що склалася внаслідок прийняття у 1883 р. Думки Державної Ради про дарування розкольникам деяких прав цивільних та по відправленню духовних потреб. Згідно з цим законом, різновірці отримували право на молитовні зібрання, також вони мали право звершувати богослужіння згідно зі своїми обрядами. Умовою було лише непорушення “загальних правил благочиння та громадського порядку”. При цьому Закон виходив з думки, що немає й не може бути такого віровчення, послідовники якого могли б бути позбавлені права збиратись для молитви в приватному будинку. Водночас він передбачав відповідальність наставників розкольників за розповсюдження своїх поглядів серед православних.² За умови збереження панівного статусу Православної церкви така невизначеність у формулюванні підстав відповідальності відкривала широкий простір для адміністративного свавілля у переслідуванні віруючих. Зрозуміло, що повернення до порядку, що існував на теренах імперії 120 років тому, є безперечно кроком назад як на шляху розбудови державно-церковних відносин, так й на шляху демократичного розвитку України взагалі.

Посилання ж на європейський досвід, мовляв відомо, що у багатьох європейських країнах певні церкви мають особливий статус, не є достатніми, бо Україна та європейські країни розвивалися в різних історичних контекстах, що призвело до серйозних відмінностей між ними, а отже європейський досвід та європейські моделі, в тому числі й державно-церковних відносин, не можуть бути автоматично перенесеними на наше підгрунття.

Вважаємо, що апеляції до своєї традиційності та звертання до влади з приводу бажання мати якійсь особливий статус пов'язані з неготовністю до конкурентної боротьби власними силами у релігійному середовищі.

Виходячи з власного історичного досвіду, високо оцінюючи демократичний досвід розбудови державно-церковних відносин в Україні за роки її незалежності, євангельські християни-баптисти й надалі виступають за незворотність позитивних процесів у відповідній галузі суспільного буття, за подальший розвиток вказаних відносин на підставі партнерства держави та релігійних організацій, дотримання принципу відокремлення церкви та держави, забезпечення свободи совісті та рівноправ'я релігійних організацій, за більш плідне використання державою потенціалу релігійних організацій, особливо у сфері освіти та виховання, соціальної роботи, охорони здоров'я тощо в інтересах усього українського суспільства.

*Микола Закович**

РЕЛІГІЙНА ОСВІТА В УКРАЇНІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ РОЗВИТКУ

Важливе місце у формуванні духовності на всіх етапах людської історії відводилось, як відомо, вихованню й освіті, в тому числі й релігієзнавчій освіті. Україна – одна з найбагатших держав світу, яка має високий рівень насиченості різними освітніми закладами. Складається система світської релігієзнавчої освіти, розвивається богословська освіта. В державних навчальних закладах викладається курс релігієзнавства, яке отримало назву академічного. В духовних навчальних закладах і недільних школах при релігійних громадах викладається конфесійно спрямоване релігієзнавство.

Демократизація нашого суспільства відкрила сприятливі можливості для розвитку релігійної освіти і виховної роботи церкви. Станом на 1 січня 2003 р. в Україні різні конфесії

¹ Гудзик К. “Ні скепсис, ні легковір'я не мають кордонів...” // День. – 2002. - № 171. – С. 1.

² История евангельско-баптистского движения в Украине. Материалы и документы / Сост. Головащенко С.И.- Одесса, 1998. – С. 196.

* професор Київського державного педуніверситету імені М.Драгоманова, д.філос.н., заслужений діяч науки і техніки України.